

DRAGA SVETOG KRŠEVANA U DIKLU O TISUĆITOJ OBLJETNICI OSNUTKA SAMOSTANA

NIKOLA JAKŠIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 801.311:949.713»04/14«
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1986-01-20

Predmet rasprave je definiranje velikog posjeda što ga je u 10. st. kraljevskom darovnicom stekao zadarski samostan sv. Krševana u selu Diklu. Katastarski plan Dikla 18. st. (KPD) pokazuje da je riječ o posjedu čije se međe uklapaju u centurijaciju zadarskog agera, što znači da je ovaj posjed u vrijeme osnutka kolonije Jader bio sastavni njen dio. Ta činjenica baca novo svjetlo na opseg kolonije u antici i ranom srednjem vijeku. Površinu samostanskog veleposjeda autor tumači kao ager publicus kolonije, a činjenicu da je taj posjed darovan od strane hrvatskog vladara valja protumačiti na način da je hrvatski vladar postao baštinikom bizantskih državnih dobara. To se je moglo dogoditi tek od vremena kada je hrvatski vladar bio od strane carstva obdaren titulom carskog eparha i patricija ili pak carskog protospatarija. To nas vodi u vrijeme druge pol. 10. st., za vladavine Mihajla Krešimira ili pak Stjepana Držislava. Zapadna granica samostanskog posjeda prema KPD sukladna je s istočnom granicom ninske komune zabilježene u privilegiju hercega Andrije u 13. st. To je stari limes kolonije Jader.

Samostanski posjed u Diklu naziva se u srednjem vijeku Draga (Vallis scii, Grisogoni in Cerodolo). Autor raspravlja o toponimima Cerodol, Diklo i Vallis Rabiosa, što su sve različiti nazivi za isti prostor, i utvrđuje da njihovo porijeklo valja vidjeti u jednom velikom hrastu koji je u 10. st. spomenut kao međaš samostanskog posjeda. Ovaj semantički referent u slavenskom ili romanskim oblicima cer, illex i robur ostavio je duboka traga u toponimiji na zapadnom dijelu grada Zadra, a raste i danas na istom mjestu.

Dobro je poznato koliko je značajna uloga redovnika samostana sv. Krševana u srednjovjekovnom Zadru, pa i Dalmaciji. Činjenica da je ovaj zadarski upravo najstariji benediktinski samostan u Dalmaciji nije dakako i osnovni uzrok njegovu ogromnu značenju za hrvatsku i dalmatinsku povijest. Od trenutka osnutka, pri koncu prvog milenija, uloga redovničke zajednice sv. Krševana bila je veoma često u tijesnoj sprezi s najznačajnijim, katkada i sudbonosnim događajima u srednjovjekovnoj hrvatskoj povijesti, pa je upravo stoga samostan i ponio epitet najvažnijeg središta benediktinskog reda na istočnoj jadranskoj obali.¹ Iako je zajed-

¹ Opširnije o ulozi samostana vidi G. Praga, »Lo 'scriptorium' dell'abazia benedettina di San Grisogono in Zara«, *Archivio Storico per la Dalmazia*, VII, Roma 1929, 127; I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split 1964, 39; M. F. Freidenberg, »Samostan sv. Krševana i Zadar u X—XIV. stoljeću«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Zadar, 1981, 31—70, i tamo navedenu literaturu.

nica 986. g. bila uspostavljena nastojanjima najviših predstavnika lokalne gradske uprave bizantskog Zadra, ipak će se u stoljetnoj povijesti svoga djelovanja ona iskazati najznačajnijim saveznikom hrvatskog vladara u dalmatinskom gradu. Zahvalnost za suradnju iskazivat će joj hrvatski vladari osobnom zaštitom i podarivanjem materijalnih dobara, osobito obradivih terena u bližoj i daljoj okolini glavnog dalmatinskog grada. Time će sprega i međuovisnost hrvatskog vladara i zadarskih redovnika postajati sve veća i čvršća, a ispoljavat će se, uz ostalo, i u jedinstvenom političkom stavu na obostranu korist. Hrvatski će vladar u glavnome dalmatinskom gradu imati iza sebe jako političko i vjersko uporište, dapače saveznika, a zajednica će neometano uživati nove, bogate posjede na hrvatskom teritoriju pod zaštitom vrhovne vlasti. Bez podrške hrvatskog vladara bilo bi se nemoguće samostanu neometano ovim posjedima koristiti, osobito ne onima udaljenima od grada, jer se tome protivljaše rodovsko plemstvo koje je na temelju svojih rodovskih pravila polagalo pravo i na ona dobra koja su od strane pojedinca bivala katkada i otuđena. Osobito su u tom smislu veoma ilustrativne parnice što se stoljećima vode oko samostanskih terena u *Suhovarama* i *Kokićanima*. Kod takvih će razmirica vladar Hrvata i Dalmatinaca stupiti u obranu samostanskih prava, pa će Ludovik Anžuvina konačno i presuditi spor u korist redovničke zajednice sv. Krševana.²

Zajednica će dakako brižno pohranjivati pergamene izdane joj od strane darovatelja nekretnina da bi na osnovi pisanih svjedočanstava mogla braniti pravo na zakonito posjedovanje i uživanje pojedinih dobara. Takve će se temeljnice stoga u samostanu i prepisivati, jer će i kao ovjerovljeni prijepis služiti u svrhu obrane u parnicama s mogućim takmacima. Sasvim je sigurno da će takva prepisivačka aktivnost ponekad prelaziti granice običnog prepisivačkog rada, te će se iskazivati u krivotvorenju pojedinih činjenica, dakako u smislu ostvarivanja osobne koristi prilikom mogućih rasprava. Stoga mora historičar iščitavati ovakve dokumente s dužnom dozom opreza. Ipak, s druge strane, takvi sastavci sadrže, sasvim sigurno, ogromnu količinu posve iskoristivih povijesnih činjenica, pa stoga nije uzaludan svaki novi napor koji je uložen u cilju njihova što pravilnijeg iščitavanja.

Temeljeći prava na posjedovanje pojedinih terena prvenstveno na darovnicama hrvatskih vladara ili najbližih im suradnika, samostanski su nam prepisivači, pa i krivotvoritelji, sačuvali dragocjene podatke iz najranije nacionalne prošlosti, koju rekonstru-

² O sporovima koje je samostan vodio sa hrvatskim rodovskim plemstvom poradi posjeda u *Suhovarama* i *Kokićanima* temeljito je raspravio M. Barada, »Lapčani«, *Rad JAZU*, 300, 473—534.

tramo, kako je poznato, na temelju veoma škratih pisanih vijesti. Među samostanskim spisima, sačuvanim u kartularu, kome se je na žalost zameo trag na početku stoljeća, osobito se isticao važnošću jedan što ga je godine 1067. sastavio svetokrševanski opat Petar pa je i nazvan *hirograf opata Petra*.³ Važnost ovog opatovog hirografa je u tome što on, bilježeći neke podatke o samostanskim posjedima u *Diklu* i na *Pašmanu*, govori i o tome na koji je način samostan došao do tih posjeda. Kao dokazni materijal on prepisuje jednu potvrdu Petra Krešimira u kojoj stoji da samostan raspolaže terenima u *Diklu* od vremena Mihajla Krešimira i svih njegovih nasljednika. Svi su oni u toj potvrdi poimence nabrojani, kako vladari tako i njezini banovi, pa *darovnica za Diklo*, kako je uobičajeno da se taj dokument naziva, odnosno njena potvrda od strane Petra Krešimira ugrađena u *hirograf opata Petra*, postaje temeljnim dokumentom kod sastavljanja genealogije hrvatskih vladara 10. i 11. st.⁴ Činjenica da upravo genealoški aspekti *darovnice za Diklo* imaju odlučnu važnost za hrvatsku povijest ističe njeno posebno značenje među našim ranim dokumentima.

Notae topograficae

Hirograf opata Petra ipak nije nastao zato da bi hrvatskoj historiografiji ostavio podatke o genealogiji vladara, već mu svrha bijaše sasvim konkretna težnja, kako ističe sam autor ili pak pseudo autor rukopisa, da se sačuva svjedočanstvo o samostanskim posjedima i to iz razloga što redovničkoj zajednici pravo uživanja često uskraćivahu pojedini uzurpatori. Posebno se to odnosi na korištenje samostanskih terena u *Diklu*, te je opat Petar odlučio da pod starost izradi svjedočanstvo u pismenoj formi o veličini tog posjeda. Isto tako prilaže i dokaze na temelju kojih brani pravo vlasništva nad tim terenima, i to u obliku već spominjane *potvrde Petra Krešimira*, Mihajlove *darovnice za Diklo*. Petar Krešimir, uz čiju pomoć bijaše obnovljen posjed u njegovim »izvornim« međama, potvrdi tom prilikom stariju ispravu ili pak podmetnuti falsifikat u kome bijahu i navedene izvorne međe: . . . *monasterio sancti Chrisogoni territorium aliquod in loco, qui dicitur Hyculus, a querciu, que stat supra uallem Rabiosam, usque ad stafilum, qui hac de causa situs est in treuio, quod est contra Sablatam, . . .*⁵ U *darovnici za Diklo* stajalo je, dakle, da se samostanu daruje teren u mjestu *Hyculus* (Diklo) i to *od hrasta* kod dolca koji se naziva *val-*

³ J. Stipišić — M. Šamšalović, *Codex Diplomaticus*, I, Zagreb 1967, (dalje C. D., I) str. 105—109.

⁴ F. Šišić, »Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji«, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, N. S. XIII, Zagreb 1914, 49—80.

⁵ C. D., I, 105.

lis *Rabiosa*, pa do međaša postavljena na raskrižju triju puteva prema Zablaću.⁶ Opat Petar, pak bio je ponukan da isti teritorij opiše detaljnije, i to posve sigurno zbog već isticane pojave uzurpatora koji su navedene međe remetili. *Igitur scribere curavi: in primis territorium in quo uinee et oliue nostri monasterii esse plantate noscuntur in loco qui Yculus nominatur et his terminis terminatu(r): Est in eodem loco uallis infra duos petrosos colles porrecta in oriente, que Rabiosa dicitur; estque primus terminus in oriente, ubi eciam pusilla stare ulmus cernitur usque ad limitem, qui ultra puteum eiusdem loci in occidentali parte habetur. Secundus namque terminus per transuersum a mare usque uiam antiquam, qua itur ad Nonam, que est etiam contra Sablata, in qua hac de causa antiquitus sita est paruula collumnella lapidis, que erat ab insidiatoribus de loco, quo steterat, remota in orientalem quasi passos CC^{tos}, quam nos cum consensu Cresimiri regis Chroatorum, suorumque nobilium in pristino restituimus loco.*⁷ U Diklu, dakle, leži dolac ili draga, zvana *Rabiosa*, među kamenitim brežuljcima i proteže se prema istoku. Na toj istočnoj strani međaš je maleni brestić, a na zapadnoj je pak strani granica (*limitem*) koja je iza (zapadnije) seoskog bunara. S južne strane posjeda je morska obala, a nasuprot, dakle sjeverno, međa ide po *staroj cesti za Nin* i ona dijeli *Diklo od Zablaća*. Na njoj je kamena kolona postavljena za međaš koji uzurpatori pomicalahu za 200 passusa (koraka) istočno, i tek nastojanjem Petra Krešimira bijaše vraćena na izvorno (prvotno) mjesto.

Ove dijelove *hirografa opata Petra* ozbiljnije je komentirao jedino M. Suić. On primjećuje da je upravo izdavanjem *darovnice za Diklo* u korist samostana sv. Krševana od strane Mihajla Krešimira ili sina mu Držislava bila prvi put proširena granica zadarskog teritorija na sjeverozapadnoj mu strani.⁸ No on ne pokušava

⁶ To je prvi spomen sela *Zablaća*. Bilo je smješteno uz SW obalu Bokanjačkog blata, po čemu baštini i ime, a u kasnijim se dokumentima naziva jednostavno *nilla Blato*. 1298. g. spominje se u selu prvi put crkva... *ad Blattam iuxta sanctum Thomam*... C. D. VII, 311. Prikazana je raskrivena na nekim kartama 17. st., a danas je posve porušena. I. Petricioli, »Tri romaničke građevine u Diklu«, *Starohrvatska prosvjeta (SP)*, III ser., sv. 4, Zagreb 1955, str. 177. navodi njen položaj i dimenzije ostataka oko 11×5,5 m. Selo *Zablaće* ili *Blato* kod Bokanjačkog blata valja razlikovati od istoimenih toponima iz ranosrednjovjekovnih izvora, a odnose se na položaj uz Vransko jezero.

⁷ C. D., I, 107.

⁸ M. Suić, »Ostaci limitacije naših primorskih gradova u ranom srednjem vijeku«, *SP*, III ser., sv. 5, Zagreb 1956, 12. govori o Držislavu, a ne Mihajlu Krešimiru koji je spomenut u darovnici očito stoga što je samostan osnovan kada je Krešimir već bio mrtav. Kad već spominjemo ovaj prividni nesklad u izvorima, valja ipak istaći da je crkva postojala od ranije, kako se navodi u fundacijskoj ispravi od 986. g., C. D., L., 45. K tome se spominje i opat *Odolbert* u poznatoj *oporuci priora Andrije* od 918 g., C. D., I, 27.

utvrditi o kolikom je teritoriju riječ već samo zaključuje da je darovnicom »*neznatno proširen zadarski teritorij u odnosu na antički ager grada. Može se utvrditi da je Diklo još u 10. st. granično mjesto između zadarskog agera i hrvatskog teritorija.*»⁹

O samostanskim posjedima u Diklu u kasnijim stoljećima srednjega vijeka nema gotovo uopće spomena. Izvorna grada bilježi njihove posjede u *Obrovici, Cerodolu, Dragi sv. Krševana, Brdima, Petrčanima i Bokanjcu*, dakako uz već spominjane sporne *Suhovare i Kokićane*. To su samo kopneni posjedi jer nas ti u ovom slučaju interesiraju, inače bilo ih je i na *Pašmanu, Ugljanu, Maunu i Dugom otoku*. Samostanske posjede koji se navode u izvornoj građi srednjega vijeka, osobito od 13. st. dalje, nije teško topografski ubicirati. Problematična je za neke jedino ubikacija samostanskih posjeda u *Cerodolu* i u *Dragi sv. Krševana*. Ipak, bez mnogo dilema njihovu ubikaciju predlaže N. Klaić: »*Vjerojatno nije slučaj da se drugi, također dosta veliki posjed sv. Krševana nalazi — kao i samostana sv. Marije — na limesu, nekadašnjoj granici zadarskog kotara, kako se u XIV st. prevodi stari latinski naziv limes = granica. U tom istom području nalazi se i posjed Cerodol (možda je u njega uključena kasnije u XIII st. i Draga koja se sve manje spominje), također dosta veliki kompleks vinograda.*»¹⁰ Istina je da se *Draga sv. Krševana* nalazi na istome mjestu gdje i *Cerodol*, jer se to izričito navodi u dokumentu iz 1278 g., što ona ne spominje, kada Prvoslav prodaje *...vites et palantitiones meas quas habeo in Cerodolo in Draga sancti Grisogoni...*¹¹ No izjava da se *Cerodol* nalazi negdje u *Murvici* upravo začuđuje iz razloga što je taj toponim sačuvan još uvijek u najbližoj zadarskoj okolici, u predjelu *Dikla*, a bilježi ga i turistički plan grada! Prema tome, često spominjani posjedi u *Cerodolu* i *Dragi sv. Krševana* nisu drugi nego oni koje je samostan dobio *darovnicom za Diklo*, što je ostalo zabilježeno u *hirografu opata Petra*. Najvredniji pismeni podatak koji govori o veličini ovih posjeda jest jedan ugovor iz

⁹ M. Suić, nav. dj., 12.

¹⁰ N. Klaić — I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976, 380. Tu se za podatke o granici N. Klaić poziva na zadarskog notara *Iohannesa de Casulis* u Historijskom arhivu u Zadru (HAZd) B, I, fasc. 1., fol. 1. U tom se dokumentu rješava odnos između vlasnika Krešula pok. Grgura Cedulina i seljaka imenom *Dragoy* u vezi s nekom zemljom koja se nalazi *... in villa Caperani* (za sada nepoznat toponim, očito loša grafija, možda Čubrijan u Bokanjcu) *positam in Gromza vocata Draga* (Grobница ili Mrkić Draga?). Dva posljednja toponima *Gromza* i *Draga* ne mogu se nipošto razrješavati kao *granica* u *Dragi sv. Krševana*. Ipak *Draga sv. Krševana* nalazila se je zaista u blizini granice, no to se utvrđuje na temelju jednog sasvim drugog citata, u kome se spominje samo latinski oblik, *limes*, a ne i hrvatski. 20. IX 1248. g. samostan sv. Krševana daje Milonji da nasadi vinograd *... in terra nostra posita ad Lemes, que Draga sancti Grisogoni apelatur...* C. D., IV, 333.

¹¹ C. D., VI, 236.

1277. g., gdje su spomenuta 62 zakupnika, težaka, pa je to do sada najveći poznati teren u zadarskoj okolici zasađen vinovom lozom.¹² Broj od 62 zakupnika mogao bi svjedočiti možda konkretnije o veličini obradiva terena. Prema podacima 15. st. težak obrađuje najčešće od 1 do 3 gonjaja zasađena lozom, a jedan gonjaj pokriva površinu od 2370 m².¹³ Prostorni doživljaj samostanskog dobra moguće je pak na temelju *hirografa opata Petra*, naravno kada bismo bili u stanju danas prepoznati zabilježene orijentire. Tu nam sad dolazi upomoć treći, za sada neiskorišten i nepoznat izvorni podatak, a to je katastarski snimak samostanskih posjeda u Diklu iz 1775. g. U kolikoj su mjeri sačuvane izvorne međe bit će moguće utvrditi kompariranjem *katastarskog plana Dikla* (KPD) s podacima iz opatova hirografa i njemu priložene darovnice za Diklo.¹⁴

Već na prvi pogled opatov *hirograf* i KPD suglasni su u činjenici da jugozapadnu među samostanskog posjeda čini morska obala. No primjećujemo da izvori nisu kontradiktorni niti kada je riječ o suprotnoj, sjeverozapadnoj, a to je *cesta za Nin*, koja prema opatu Petru dijeli *Diklo* od *Zablaća*. Jugoistočna i sjeverozapadna pak međa pokazuju se, međutim, veoma interesantnim. To su dvije, gotovo paralelne linije, postavljene međusobno na stanovitoj udaljenosti, relativno su duge, a teku u smjeru SW—NE. Njih pak opat Petar definira samo pomoću jedne točke, SE — brestić, NW — granica iza seoskog bunara. I na KPD ubilježen je taj bunar s legendom *pozso*, a međa je zaista zapadnije od njega obilježena točkama P, P, A, B, C, D, E i konačno točkom F koja izbija nasred SW obale Bokanjačkog blata. Navedena linija, odnosno NW granica samostanskog posjeda, obilježena upravo na-

¹² C. D., VI, 218., a ističe to i N. Klaić, nav. mj. Redovnička zajednica koristila se naime svojim posjedom na način da ga je davala u zakup težacima koji su na samostanskom terenu posjedovali vlastitu lozu i maslinu. Taj tip agrarnog odnosa naziva se u zadarskim srednjovjekovnim dokumentima *emfiteuza*, a obrađen je u zadarskom statutu. Vidi I. Beuč, »Statut zadarske komune iz 1305. godine«, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, II, Rijeka 1954. Ovaj oblik agrarnog odnosa sustavnije je analizirao T. Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, Zagreb 1977, 93, ne ulazeći, na žalost, u pravno-povijesno pitanje podrijetla zadarske emfiteuze. Ipak, sam odnos kako autor pravilno ističe, a i sam njegov naziv upućuju na bizantsko porijeklo. Valjalo bi provjeriti nije li tu riječ o direktnoj tradiciji iz vremena kasne antike, kako u odnosu tako i u nazivu, što bi bilo u skladu s nekim drugim terminima iz agrarne domene u srednjovjekovnom Zadru, kao npr. naziv za ždrijeb, *sors* u veličini od 1/4 centurije, zatim *lames* za među, *terminus* za međašnik i sl. Usporedi M. Suić, nav. dj., 17. Ističem ove podatke iz razloga što će nam se u daljnjoj razradi problema samostanski posjed u Diklu pokazati kao sljedbenik antičkog veleposjeda.

¹³ T. Raukar, nav. dj., prilog IV.

¹⁴ HAZd, Mape Grimani, Diklo br. 134. Objavu podataka iz ovog plana donosim u *prilogu* na kraju radnje.

brojenim točkama od morske obale u Diklu pa do sredine Bokanjačkog blata, poznata nam je i to kao granica *ninskog teritorija* zabilježena u *privilegiju hercega Andrije Ninjanima* iz 1205. g.¹⁵ U tom dokumentu stoji da ninski teritorij počinje od *otoka Vira*, obalom do *sv Andrije*,¹⁶ dalje obalom do *Dragočaja*¹⁷ i *...deinde in Dykla, et deinde ad locum qui dicitur Crux parva, et deinde ad quandam paludem que dicitur Ognacouo Blato*,¹⁸ *et deinde per medium ipsus paludis tendit...* Ovdje je upravo značajno to što se izričito ističe da granica ide *središnom Bokanjačkog blata* upravo, kako to i pokazuje KPD, a dolazi od Dikla preko točke *Crux parva*. To nije mali križ kako bismo to mogli prevesti, već malo raskrižje, dakle ništa drugo nego onaj *trivium* (raskrižje triju puteva) što se spominje kao međaš prema *Zablaću* u *darovnici* za *Diklo*.¹⁹ Upravo je to mjesto bilo obilježeno kolonom koju uzurpatori pomicahu prema istoku, dakle prema Zadru. Na KPD ta pozicija odgovara točki D s objašnjenjem *sasso detto Mramor*.

Ishodišna točka ove međašne linije P je u *Diklu* na morskoj obali, jedva stotinjak metara istočno od srednjovjekovne crkvice *sv. Petra*. Većina ostalih međaša na terenu nije danas sačuvana sve do pozicije *Mramor* koja je i danas poznata.²⁰ Ravna linija koja spaja te točke čini srednjovjekovnu granicu zadarske i nin-

¹⁵ *Privilegij hercega Andrije Ninjanima* iz 1205. g. je falsifikat, kako je to dokazao L. Steindorff, »Über die Echtheit des 1205 non Andreas II. an die Stadt Nin verliehenen Privilegs«, *Süost-forsungen*, XLII. München 1983. 100. no toponimi su u njemu navedeni prema *privilegiju Bele IV* iz 1243. g. u korist ninskoga biskupa i građana Nina, a taj je pak sačuvan u originalnoj *potvrdi Stjepana V* iz 1272. g. Kako su u svim ispravama navedene iste međe, sa istim toponimima koristit ćemo se i dalje nazivom *privilegij hercega Andrije*, jer je taj najpoznatiji.

¹⁶ Lokalitet uz obalu u Zatonu kod Nina. Nedavno je istražena porušena crkva sv. Andrije koja je na nekim topografskim kartama 17. st. zabilježena sa raskrivenim krovom.

¹⁷ Toponim sačuvan u *Petrčanima*, podalje od mora, a originalno naziv za *Rt Skala* koji ga je potisnuo. Tako je zabilježen već na prvim portolanima 14. st.

¹⁸ Bokanjačko blato.

¹⁹ Već je V. Valčić, »Granice ninske županije«, *Rad JAZU*, 288, Zagreb 1952., 104. istakao da se taj toponim nalazio u *Cerodolu*, na temelju citata *... vineam positam in Cerodolo in confinio crucis...*, C. D., VIII, 551. ali nije shvatio da je riječ o *raskrižju iz darovnice za Diklo*, a ne o križu. Da je taj bio na granici samostanskog posjeda prema *Blatu* svjedoči ista isprava u kojoj se spominje *confinio crucis*, jer u njoj stoji da Braća Isoje i Priboje uz privolu samostana prodaju svoj vinograd na navedenom mjestu seljaku koji je označen kao stanovnik *Blata*.

²⁰ *Mramor* je ubilježen i na prvom austrijskom katastru iz 1830. (HAZd, Katastarske mape — Diklo), a poznata mu je pozicija i danas na terenu kao granica *Dikla*, *Kožina* i *Bokanjca*. Mala kolona bila je do prije 20 godina sačuvana, usadena na putu što vodi iz *Bokanjca* u *Kožino*, ali su je pregazili tenkovi, kako mi je to posvjedočio vlasnik susjednog vinograda *Ivan Medić* iz *Kožina* pokazujući mi točno mjesto gdje je bila postavljena.

ske komune, a nastavlja se sjevernije preko crkvice sv. Tome u Blatu, pa odatle skreće istočnije točno na sredinu Bokanjačkog blata. U crtamo li na suvremenu kartu ove četiri točke, dobit ćemo i grafički prikaz zadarsko-ninske granice, a ona je upravo onakva kako je prikazana i na KPD, što nam svjedoči da je KPD relativno precizan geodetski snimak.

Istočna granična linija samostanskog posjeda morala bi označavati granicu zadarske komune do vremena kada je samostan sv. Krševana stekao terene u Diklu kraljevskom darovnicom. Tako, naime, valja tumačiti već spomenuti citat M. Suića koji ispravno rezonira kako se upravo ovom darovnicom zadarski teritorij proširio na zapad za veličinu samostanskog posjeda. Bio je to dakle, prema M. Suiću, *limes kolonije Jader*. Grafički prikaz te granice ne protivi se takvom tumačenju. To je ravna linija koja teče u smjeru SW — NE od Suhe uvale zapadno od Borika prema Bokanjačkom blatu, a označena je točkama K, L, N, O.

Sveukupan prostor antičke kolonije Jader bio je organiziran dosljedno principima rimske podjele terena u strogo zadanom ortogonalnom sustavu, a premjerali su ga rimski gromatici prilikom osnutka kolonije. Teritorij kolonije bio je organiziran u kvadratnoj mreži jedinica od po 710 m², takozvanim *centurijama*. Tome se strogom rasteru podvrgavahu svi urbanistički zahvati u koloniji, a i komunikacijski pravci kroz *ager*. Istraživanje zadarske organizacije *agera* veoma je uspješno obavio M. Suić, služeći se aero snimcima terena koji pokazuju da je do suvremenog doba ova antička razdioba bila u tolikoj mjeri sačuvana da ju je bilo moguće rekonstruirati.²¹ Pravci svih komunikacija, kako u gradu tako i u njegovu ageru, bijahu postavljeni u smjeru NW—SE—*cardo* i NE—SW—*dekuman*.²² Ovakva organizacija prostora primorala je Zadrane da u srednjem vijeku ovoj orijentaciji prilagode i nazive za glavne strane svijeta.²³

²¹ M. Suić, »Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali«, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, I, Zadar 1955, 1; Isti, »Ostaci...«, 7.

²² M. Suić, *Zadar u starom vijeku*, Zadar 1981, 191.

²³ Nedavno je utvrđeno da u zadarskim srednjovjekovnim izvorima nazivi glavnih strana svijeta odstupaju od klasične orijentacije, pa se terminom *borea* označava NW, *traversa* NE, *sirocco* SE, te *quirina* SW. A. Strgačić, »Quirina... trauersa pars zadarskih srednjovjekovnih isprava«, *Radovi Fil. fakul. u Zadru*, I, Zadar 1963, 95—131. Iako mu pripadaju zasluge za rješenje enigme oko naziva iz ruže vjetrova u srednjovjekovnom Zadru, A. Strgačić pretpostavlja da je ovoj pojavi uzrok pružanje jadranske obale u smjeru NW — SE. U dokaznom se postupku najčešće služi takvim citatima iz dokumenata u kojima stoji da je more *da quirina*, jer mu to bijaše najčvršći morfološki oslonac. Stoga je i morao doći do zaključka o uvjetovanosti navedene terminologije pravcem pružanja obale. Nama se pak čini da je uzrok ovoj

Iz činjenice da je u ranosrednjovjekovnom Zadru i njegovu ageru bio očuvan strog ortogonalni sustav razdiobe terena, zaključujemo da je svaki pojedini posjed bilo moguće definirati dvjema točkama. Te dvije točke N i S ili pak E i W ishodišta su dijagonale kvadrata ili pravokutnika, a to bijaše lik svakog posjeda u zadarskom ageru. Kako nam se u KPD svetokrševanski posjed u Diklu pojavljuje kao lik s paralelnim stranicama, postaje objašnjivo zašto je u darovnici za Diklo bilo dovoljno istaći da se samostanski tereni pružaju od hrasta do raskrižja. Ta dva orijentira su N i S uglovi samostanskog posjeda, odnosno ishodišta dijagonale pravokutnika što ga čine međe posjeda. Naša zaključivanja o načinu definiranja posjeda isticanjem jedne dijagonale uvjetuju i smještaj onoga hrasta spomenutog u darovnici za Diklo. Kako se kolona sa raskrižja nalazila u sjevernom uglu posjeda (u KPD točka D—Mramor), onda je hrast morao stajati u suprotnom, dakle južnom uglu (u KPD točka O—valetta=Suha uvala). K tome je istaknuto da je smješten na istočnom kraju one vallis Rabiosa. Bio je to očito neki veliki i stari hrast kada je u darovnici za Diklo istaknut kao jedan od dvaju orijentira tako velikog posjeda. K tome je rastao na liniji koju prema M. Suiću možemo tumačiti kao zadarski limes, u svakom slučaju na liniji koja je dijelila svetokrševanski posjed od zadarskih terena, a to znači da je bio istaknuti granični orijentir, a ta mu je uloga potvrđena i darovnicom Mihajla Krešimira. Zato nas na prvi pogled začuđuje zašto opat Petar u svom opisu samostanskih terena ispušta ovaj quercus, a umjesto njega spominje ulmus, za koji ističe da je malen. Pokazali smo u dosadašnjoj analizi da su sve međe spomenute u darovnici za Diklo, odnosno u hirografu opata Petra, sukladne sa KPD, pa nema razloga da ne bude i istočna. Ohrabruje stoga činjenica da opat Petar opet spominje stablo na istočnoj međi pa je očito pogriješio u procjeni vrste, što nije neobično jer je i brijest iz iste porodice. No njegovo isticanje malenog stabalca uvjerava nas da je stari hrast propao od vremena kada je izdana darovnica za Diklo pa do momenta kada je sastavljen hirograf

specifičnoj primjeni termina iz ruže vjetrova u srednjovjekovnom Zadru ipak drugi. Vidimo ga naime u činjenici da je cjelokupni životni prostor stanovnika ove srednjovjekovne komune bio limitiran pravcima koje su uspostavili rimski gromatici u času osnivanja kolonije, pa su se kao glavni orijentiri u prostoru, kako u urbanom tkivu tako i u njegovu ageru pojavili pravci položeni u smjeru NE, NW, SE, SW. Praktički su pak razlozi zahtijevali da ih se odredi klasičnim terminima za glavne strane svijeta, za N, E, S, i W. Dovoljan je samo letimičan pogled na plan antičkog Jadera s ubilježenom centurijacijem i nazivima iz ruže vjetrova kako su ih koristili stanovnici ove srednjovjekovne komune, da se uvjerimo koji je razlog ovaj poremećenost terminologiji. Tako je u odnosu na grad Borik de borea, more de quirina, Arbanasi de sirocco, a Bokanjac de traversa.

opata Petra. No međaš je ostao na istome mjestu dakako, pa zato opat Petar i upozorava da se to maleno stabalce ipak uočava. To svjedoči da se je stari panj omladio, a da je riječ o istom međašu na istočnoj liniji dokazuju i usporedni citati dvaju izvora. U *darovnici za Diklo* stoji ... *a quercux, que stat supra uallem Rabiosam ...*, a u *hirografu*: ... *ualis ... que Rabiosa dicitur, estque primus terminus iam dicti territorii a summitate ipsius uallis in oriente, ubi etiam pusilla stare ulmus cernitur*... Da nije riječ o istom stablu, ne bi zaista imalo nikakva smisla na međi tako velikog posjeda isticati mali brestić uz koga onda valja dodati i primjedbu da se ipak uočava.

Stari hrast iz *darovnice za Diklo* rastao je nedaleko morske obale nad *Suhom uvalom* iza *Borika*. Postradao je negdje u 11. st. ali se, prema svjedočanstvu *opata Petra*, stari panj omladio i nastavio život u funkciji opredmećena orijentira u stoljećima koja su slijedila. Raste na tom istom mjestu i danas, kojih 400 m od obale a njegovu ogromnu krošnju nosi šest izdanaka što rastu iz jednoga korijena zatrpanog mocirom međašem.²⁴ Činjenica da se spominje u *darovnici za Diklo*, jednom od najstarijih i najvažnijih dokumenata naše najranije povijesti, ističe ga kao kuriozitet. No njegova se uloga u kulturnoj povijesti ne iscrpljuje ovom činjenicom, o čemu će biti riječi nešto kasnije.

Istočna međa samostanskog posjeda u *Diklu*, na kojoj raste spomenuti hrast, postavljena je točno na 710 m udaljenosti od posljednjeg dokumentiranog zadarskog *carda* opredmećenog jednim dijelom u cesti *Borik* — *Bokanjac*.²⁵ Bila bi to linija petog *carda*, a kako od njega počinje posjed podaren od strane hrvatskog vladara, na ovome bi mjestu trebalo tražiti i *limes* kolonije *Jader*. No ipak iznenađuje činjenica da je i NW međa samostanskog posjeda, dakle ona koja se navodi u *privilegiju hercega Andrije* kao *međa Nina*, jednako tako ravna linija koja se pruža od mora u pravcu *Bokanjačkog blata* i da je ona, sudeći prema *KPD*, gotovo paralelna s onom na SE strani posjeda. Ishodišnu točku ove NW linije moguće je relativno precizno fiksirati na temelju podataka u *KPD*. Ona je postavljena oko 100 m istočno od srednjovjekovne

²⁴ Usporedi: N. Jakšić, »Privilegium regium episcopo Nonensi in villa Islam«, *Zadarska revija*, 4—5, Zadar 1985, 349, gdje je utvrđeno da čuveni *Zeleni hrast* kod *Islama Latinskog* ima izrazito naglašenu ulogu međaša već od 13. st., što je ostalo zabilježeno u izvornoj građi.

²⁵ Do danas je sačuvana na terenu velika mocira, široka oko 4 m, što se proteže u pravcu SW — NE u dužini oko 150 m od spomenutog hrasta do dolca gdje su bili samostanski vinogradi. Njena udaljenost od posljednjeg dokumentiranog *carda*, kao i neobične dimenzije, uvjeravaju nas da je riječ o međi samostanskog posjeda spomenutoj u *KPD* kao točka N s legendom *Masiera, e settima metta dalla Possession sudta*.

crkvice sv. Petra, a premjeravanja pokazuju da je od ceste *Bokanjac* — *Borik*, posljednjeg opredmećenog zadarskog *carda*, udaljena točno 2840 m, odnosno 4 x 710 m, dakle točno na razdaljini od 4 veličine zadarske *centurije*. To drugim riječima znači da su i ova točku ustanovili već rimski gromatici premjeravanjima prilikom osnutka kolonije. Kada bi se i točka *Mramor* sa ove međašne linije uklopila u ovaj sustav, značilo bi da je NW međa samostanskog posjeda ili pak *granica Zadra i Nina* u srednjem vijeku ništa drugo nego *limes* kolonije od osnutka. No već i na KPD naziremo da, pružajući se od mora prema točki *Mramor*, linija inklinira nešto zapadnije odstupajući koji stupanj od pravca SW — NE, što se ne bi smjelo dogoditi u slučaju da je riječ o pravcu paralelnom sa zadarskim *cardom*. Prenošanjem podataka iz KPD u suvremene precizne karte obavještavamo se da je točka *Mramor* postavljena oko 350 m zapadno od idealne pozicije koja bi bila na sjecištu *limesa* i pravca zadarskog *dekumana*. No prisjetimo li se razloga poradi kojih je opat Petar sastavio svoj *hirograf*, a oni bijahu sadržani u činjenici da su neki uzurpatori remetili upravo ovaj međaš, pomičući kolonu u pravcu istoka oko 200 pasusa (koraka), dobivamo i razloge na poklapanju granične linije samostanskog posjeda s onom kako su je premjerili rimski gromatici. Intervencijom Petra Krešimira vraćena je kolona na »prvotno« mjesto, tj. na mjesto gdje je stajala sve do prije nekoliko godina. No, ne čudi nas više činjenica da su tzv. uzurpatori, kako ih oslovljava opat Petar, uporno nastojali vratiti ovu kolonu za 200 pasusa istočno. Ta na tome je mjestu ona označavala zadarski *limes*, na sjecištu s pravcem *dekumana* i stajala je tu već čitavih 1000 godina! Dakle upravo svjedočanstvom opata Petra razrješava se nesklad koji proizlazi iz pozicije *Mramor* u odnosu na idealnu točku na *limesu*. Nedužni su »uzurpatori« bili dakako oštećeni presudom Petra Krešimira, no činjenica je da je upravo remećenje međaša sa starog *limesa* kolonije *Jader* izazvalo dosta nesporazuma te da je u nesporazumu morao presuditi sam Krešimir. Ostat će nam svakako nepoznato vrijeme kada se dogodila ova uzurpacija, no sudeći po sporu, očito to i nije bilo tako davno. Možda je samostan preuzeo posjed u već korigiranim granicama, a možda se uzurpacija odigrala i u vrijeme dok su zadarski redovnici već posjedovali dobra u *Diklu*. Doima se svakako da opat Petar ne zna za ovu korekciju. Pomicanjem kolone s pozicije zadarskog *limesa* na poziciju *Crua parva*, prvi put je povećan zadarski teritorij u odnosu na *ager* kolonije i to nasilnim putem.

Podaci u KPD nude još po koju zanimljivu informaciju. Na temelju tog grafičkog izvora moguće je ne samo utvrditi veličinu samostanskih terena u *Diklu*, već i odnos obradivih površina i

onih ostavljenih za šume i pašnjake. Zelenom su bojom i legendom »R« označene velike površine pod šumom, a svijetložutom — *Fondo de M. M. R. P. di S. Grisogono coltivatto dalli Villici di Diclo* — obradive površine pod vinogradima. To je zapravo ona dugačka *draga*, koja se, kako kaže opat Petar, proteže u istok, postavljena među brežuljcima, a naziv joj je *vallis Rabiosa*. Na taj se baš prostor odnosi i onaj ugovor iz 1277. u kome su spomenuta 62 težaka zakupnika, što obrađuju samostanske vinograde u *Cerodolu*. Drugim riječima, *vallis Rabiosa* u *Diklu*, kako se naziva u ranim dokumentima 10. i 11. st., isto je što i *Draga sv. Krševana* u *Cerodolu*! O vrijednosti ovih toponima i njihovu međusobnom odnosu nešto kasnije.

Cesta prikazana u KPD među točkama M i C današnji je pravac koji vodi u *Nin* preko *Kožina* i *Petrčana*. Onaj sjeverniji pravac na KPD, omeđen točkama L—D, stara je cesta što je vodila iz *Zadra* za *Nin*, zapadno od *Bokanjačkog blata*, kroz *Blatački gaj*. Danas, oko dva stoljeća nakon nastanka KPD, uopće više ne postoji, a ne donose je ni karte izrazito velikih razmjera. U *hirografu opata Petra* stoji da je granica posjeda u *Diklu* prema *Zablaču* stara cesta za *Nin*, no to nije ovaj pravac. Taj je morao spajati točke K i D u KPD jer su te dvije označene kao krajnji sjeverni i istočni medaši samostanskog posjeda. Bila je to vjerojatno rimska saobraćajnica koja je išla četvrtim zadarskim *dekumanom*. Ta je s vremenom zatrta, a spominje se kao stara u 11. st. u odnosu na ovu drugu, dakle noviju koje danas opet nema.

Točka K u KPD, za koju smo rekli da se morala nalaziti na staroj rimskoj cesti, objašnjena je legendom *Buttina zidina*, uz opasku da su tu ruševine neke stare građevine. Ovo je veoma važan podatak jer se toponim *Buttina vas* spominje u zadarskim izvorima već od 11. st., ali mu nije bila poznata ubikacija. U *Buttinoj vasi* je opet jednom kraljevskom darovnicom bio prepušten u 11. st. teren u korist crkve *sv. Nikole*, o čemu će još biti riječi. Toponim *Butina* sačuvan je i danas na tom mjestu, a odnosi se na isušenu lokvu. Nedaleko su ruševine neke zgrade.

Notae historicae et iuridicae

Svjedočanstvima sačuvanim u *darovnici za Diklo, hirografu opata Petra* i KPD, utvrđeno je da je granica Dalmacije prema Hrvatskoj bila uspostavljena na udaljenosti od 7 centurija od glavnog zadarskog *cardo*, ili izraženo u suvremenim mjerama na 4970 m zapadno od *saobraćajnice Vlade Bagata* koja je opredmećeni *cardo maximus* kolonije *Jader*. Bila je to ravna linija doslje-

dna principima rimske parcelacije terena, postavljena u smjeru SW — NE- pružala se od crkvice sv. Petra u Diklu do sredine Bokanjačkog blata. Ta je činjenica ostala zabilježena u *privilegijama građanima Nina* što ih je izdao Bela IV 1243. g., a potvrdio Stjepan V 1272. g. Ugrađena je i u falsifikat, *privilegij hercega Andrije Ninjanima* negdje iz kraja 14. st.²⁶ Ove nas činjenice uvjeravaju da je u tim ninskim privilegijama potvrđena na ovome mjestu jedna stara granica, mnogo starija od vremena izdavanja samih isprava, dakle granica Bizanta i Hrvatske, no, doduše, s već unesenom korekcijom u Diklu oko točke *CruX parva*, zbog koje se vodio spor u vrijeme Petra Krešimira. Možda su stoga i druge odrednice na ninskoj granici u tim privilegijama stari međaši teritorija, za koga stoji da počinje od *Vira*, pa preko *Dikla* i *Bokanjačkog blata* ide *Miljašića jarugom* na istok, a onda sjevernije do *Zelenog hrasta* i konačno preko *Paljuva* završava kod *Novigrada*. Ove činjenice ističem iz razloga što sam već ranije primijetio da su toponimi istaknuti kao međašnici od *Zelenog hrasta* do *Novigrada* iz ovih ninskih privilegija u toj funkciji bar od 12. st.²⁷ Bilo bi svakako važno utvrditi korijene ovim razgraničenjima.

Međe između Dalmacije i Hrvatske, odnosno između bizantske i franačke interesne sfere na Jadranu, uspostavljene su još davne 812. godine mirom u *Achenu*. Bizantu je pripalo sve otočje, a na kopnu gradovi *Zadar*, *Trogir* i *Split* u *donjoj Dalmaciji*, dok je čitav preostali dio, nekad bizantskog teritorija, ušao u franačku interesnu sferu pod upravom hrvatskog vladara. Navedeni gradovi *donje Dalmacije* ostaju sastavni dio Bizantskog Carstva u svom cjelovitom opsegu, a to znači ne samo grad *intra muros* već i njegov *ager*.²⁸ Veličina gradskog *agera* utvrđuje se danas na temelju njegove *limitacije* sačuvane na terenu kao ostaci *centurijacije*. No svaki je grad, pored onog terena organiziranog u centurije, *ager centuriatus*, imao i terene pod šumama i pašnjacima, »*in soluto*, koji nije bio tehnički organiziran u centurije, pa ga ne možemo ni dokumentirati. Napokon dio zemljišta uz *ager kolonije* zadržavala je redovito država kao *ager publicus*.«²⁹ Slijedom ovih citata, postaje jasno zašto je zadarski *ager centuriatus* sačuvan na NW strani samo u širini od 3 centurije, a *limes* je ipak na pravcu osmoga *carda*, dakle do *limesa* je razdaljina od 7 centurija. Terene koji su u Diklu, a koje je kasnije stekao *darovnicom* samostan sv. Krševana, čini se stoga da bi trebalo protumačiti kao *ager publicus*. Ovdje je prema našem uvjerenju riječ o jednom državnom

²⁶ L. Steindorff, nav. dj., 109.

²⁷ N. Jakšić, nav. dj., 349.

²⁸ M. Suić, »Ostaci...«, 10.

²⁹ M. Suić. »Ostaci...«, 8.

veleposjedu iz antičkog razdoblja.^{29a} Da je riječ o državnom, a ne kakvom drugom, primjerice privatnom posjedu, sudimo na temelju činjenice što samostan dolazi u posjed tih terena darovnicom vladara. Ostaje i dalje, naravno neobičnim, to da terene unutar granica Dalmacije samostanu daruje hrvatski vladar, a ne kakav vrhovni carski činovnik u Dalmaciji. Bez obzira na to da li je kod *darovnice za Diklo* riječ o originalu ili pak falsifikatu, ostaje činjenica da se samostanski spisi pozivaju upravo na hrvatskog vladara kao darovatelja, a to nepobitno znači da je hrvatski vladar imao ingerenciju nad terenima u Diklu. Falsifikat bi naime, bio posve nefunkcionalan kada bi se u njemu potkrala takva greška da se poziva na darovatelja, koji to nije mogao u juridičkom pogledu biti. Postavlja se stoga osnovno pitanje, kada je i na koji način hrvatski vladar došao u priliku da preuzme upravu nad nekim, dakako onda državnim, a ne privatnim terenima u Dalmaciji? Čini se, sudeći prema izvornoj građi, da se to nije moglo dogoditi prije nego što je hrvatski vladar bio od strane carstva postavljen upraviteljem Dalmacije s titulom *imperialis protospatarius eparhus et patricius*. Tu titulu nose hrvatski vladari od vremena Držislava, kako nas obavještava Toma Arhidjakon, dakle sin Mihajla Krešimira na koga se samostanski zapisi pozivaju.³⁰ Titula carskog eparha i patricija ili protospatarija kojom se hrvatski vladari kite od druge pol. 10. st. nije dakle samo naslovnog karaktera, kako to tumači dio suvremene historiografije, već je ona, kako nam to pokazuje situacija u *Diklu*, imala i stvarnog efekta na način da je hrvatski vladar postao baštinik državnih dobara i valjda fiska.³¹ Jedino se na taj način može protumačiti činjenica da on raspolaže dijelom terena u Dalmaciji, a ona nam povratno pak svjedoči da je svetokrševanski posjed u Diklu bio jednostavno

^{29a} Upravo je u toku istraživanje antičke arhitekture u Diklu, gdje su otkriveni lijepo sačuvani mozaici 1. ili 2. st. Zidovi ove zgrade, prema riječima istraživača J. Fadića, uklapaju se orijentacijom u organizaciju zadarskog agera pa je i to dokaz da je Diklo bilo uklopljeno u sustav zadarskog agera. Po svojoj prilici ovdje je riječ o upravnoj zgradi antičkog veleposjeda.

³⁰ Toma Arhidjakon, *Kronika*, Split 1977, 43, kaže: »Od ovog Držislava ostali njegovi nasljednici nazivali su se kraljevi Dalmacije i Hrvatske. Primili su, naime, znakove kraljevskog dostojanstva od canigradskih careva i zvali se njihovim eparsima ili patricijima«.

³¹ J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*. Pos. izd. SANU, 6, Beograd 1957, 89, ističe da je titula patricija imala počasni karakter, a da naziv eparha, iako se dodjeljivao stranim vladarima, ne mora još svjedočiti o upravi Držislava nad carskom Dalmacijom. N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 323, ističe da je Bizant odlikovao vjerojatno hrvatskog vladara podjelom naslova zbog toga što se u odlučnom času nije odlučio da ga napadne s leđa, kada je carstvo imalo problema s Bugarima. U konkretnom slučaju nije suštinska činjenica da li je Držislav nosio titulu kralja već pitanje da li je i u kolikoj mjeri bila hrvatskome vladaru prepuštena uprava nad Dalmacijom.

ager publicus kolonije, jer bi se u protivnom na njega teško mogla proširiti ingerencija hrvatskog vladara.³²

Mihajlo Krešimir, na koga se pozivaju samostanski zapisi, ili pak sin mu Stjepan Držislav kao prvi zasvjedočeni nosilac titule carskog eparha i patricija nisu ipak samostanu sv. Krševana prepustili cjelovit *ager publicus* na zapadnom dijelu grada već samo površinu od 6 centurija uz more. Oni su i dalje raspolagali terenima u *Zablaću* koji bijahu otprilike jednake veličine, a prostirali su se od granica svetokrševanskog posjeda do *Bokanjačkog blata*. Da je to zaista tako svjedoči nam dragocjeni podatak u KPD, sačuvan kao medašnik svetokrševanskog posjeda s legendom *Butina zidina*.

Godine 1042. hrvatski ban S(tjepan) osniva crkvu sv. *Nikole* te joj prepušta neke terene. Ban S(tjepan) navodi se izričito s titulom *imperialis protospatarius*, a novoosnovanoj crkvi posvećenoj sv. *Nikoli*, sv. *Petru*, *Stjepanu papi*, sv. *Dimitriju*, sv. *Krševanu* i *blaženoj djevici Mariji* prepušta ... *curtem, que cognominatur Insula, ... alia curte que uocatur Noua sella. ... et tertia curte qui dicitur Butina uiso. ...* Tek je 1964. g. I. Ostojić istakao da je ovdje riječ o crkvi sv. *Nikole* u *Zadru* iako bez posebnog dokaznog materijala.³³ No da je bio u pravu, tj. da je u izvoru riječ zaista o crkvi sv. *Nikole* u *Zadru*, kasnijem ženskom benediktinskom samostanu, svjedoči upravo sačuvani toponim *Butina* u KPD i to zato što je ubilježen u predjelu srednjovjekovnog sela *Blata*. Naime od momenta kada je pri crkvi sv. *Nikole* u *Zadru* osnovan ženski benediktinski samostan spominju se i njegova dobra, među kojima se kao najznačajnija najčešće navode ona u selu *Blatu*.³⁴

³² Važno je istaći da je u samostanskom kartularu sačuvan i takav podatak u kome se samostan poziva na gradskoga priora kao darovatelja nekih terena u *Diklu*. Riječ je o poznatoj *oporuci* priora *Andrije* iz 918. g. No u to je doba zaista zadarski prior bio glavni predstavnik carske vlasti u Dalmaciji, što znači da je samostanu mogao darivati terene u *Diklu*. To znači, ako je podatak u *oporuci* priora *Andrije* i falsificiran, ipak održava pravno stanje u kome je ovaj zadarski prior živio. S druge pak strane KPD pokazuje da je samostan posjedovao nešto terena i istočno od linije 5. *carda* pa se podaci iz *oporuke* priora *Andrije* mogu odnositi i na terene omedene točkama M, N, 1 u KPD. Na te se terene mogu odnositi i podaci sačuvani u *oporuci* *Zadranke Agape* iz 999 g., C. D., I, 4B.

³³ I. Ostojić, *nav. dj.*, 86., C. D., I, 75.

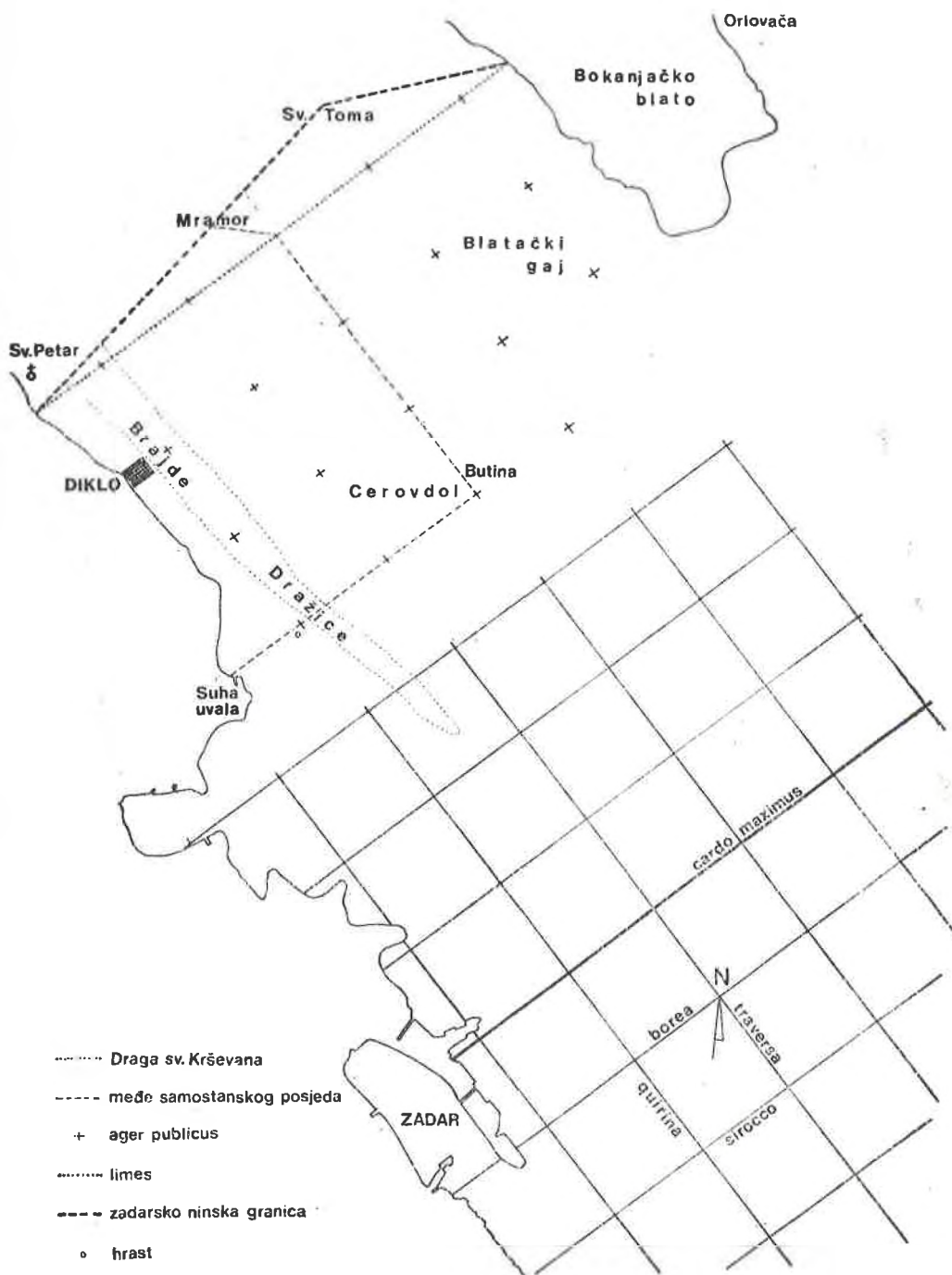
³⁴ Samostanu sv. *Nikole* daruje vinograd u *Cerodolu* 1292. Bogdana udova *Dimince* *Zlogodine. . . in confinio Cerodoli super terra monasterii sancti Grisogoni. . .* (C. D., VII, 111). Godine 1315. Blaž *Soppe* kupuje vinograd. . . *mediantem unam vinee pro indiuiso condam Radzi, villam monasterii sancti Nicolai de Jadra, . . . posito ad Blatam. . . et traversa terra dicti monasterii sancti Nicolai. . .* C. D.); Godine 1509. . . *in villa Blata, in loco Orlova Draga sopra fondi del monastero di s. Nicolo. . .* S. *Gunjača*, »Repertorium, actuum domini Antonii de Zandonatis olim publici et iurati notarii Jadre«, *Starine*, 42 *Zagreb* 1949, 274). (Toponim *Orlovača* i pored njega *Draga* saču-

Sačuvan toponim *Butina* u predjeku *Blata* uvjerava nas u konstataciji da je carski protospatarij ban S(tjepan) crkvi sv. *Nikole u Zadru* prepustio još jedan dio *agera publicusa*, označen tada toponimom *Butina vas*, ali će kasnije za iste terene prevladavati toponim *Blato*, potiskujući i specificirajući prvoga kao mikrotoponim. Tako i na temelju ovih, dodatnih činjenica proizlazi da je hrvatski vladar u drugoj pol. 10. st. prepustio samostanu sv. Krševana samo polovinu *agera publicusa*, da bi ban Stjepan nastavio obdaruivati zadarske crkve na preostalom dijelu. Kako se on u fundacijskoj ispravi izričito navodi kao *imperialis protospatarius*, dakle vrhovni carski činovnik u Dalmaciji, nema zaista nikakvih zapreka zaključku da je novopodignutoj crkvi, koju predaje na upravu opatu sv. Krševana, prepustio još jedan dio državnih terena uz *Bokanjačko blato*, u granicama Zadra, odnosno Dalmacije.³⁵

Iznesene činjenice, temeljene na podacima iz *darovnice za Diklo i fundacijske isprave bana S(tjepana) za crkvu sv. Nikole u Zadru*, bacaju posve novo svjetlo na odnose hrvatskog vladara s dalmatinskim gradom, odnosno sa carstvom. Zar nije vojna što ju je poduzeo mletački dužd Orseolo nakon smrti Držislava za osvajanje Dalmacije posredan dokaz da je carstvo u tom času upravu nad Dalmacijom prepustilo najbližem i najjačem vladaru. To što

vani su danas NE od *Bokanjačkog blata*. To odgovara poziciji samostanskih posjeda kako su dani na karti u HAZd, Mape Grimani 42, Boccagnazo, gdje se vidi da je sjeverna granica *Bokanjca* zapravo međa posjeda zadarskih samostana sv. Nikole i sv. Dimitrija prema selu Briševu. Ta je granična linija fiksirana točkama *Gradina* (istočno od *Bokanjačkog blata*, gdje je u blizini toponim *Orlovača* koji prije spomenusmo), *Latinska gomila* i *Turska gomila*. Svi su ti toponimi i danas sačuvani, a granična linija pokazuje da je samostan sv. Nikole imao posjede sa svih triju strana *Bokanjačkog blata* na području današnjeg sela *Bokanjca*. Godine 1505. ... *per il monasterio di san Nicolo, affitanza per anni 3... di tutti li terreni vignati posti in villa Blato in loco Plastine al lago...* (S. Gunjača, nav. dj., 307). Godine 1510. ... *nella partinenze dalla villa Blato sopra fondi del monasterio di san Nicolo...* (S. Gunjača, nav. dj., 316). Godine 1509. ... *posti sopra fondi del monasterio di s. Nicolo in Vigla Draga, partinenzze della villa Blato...* (S. Gunjača, nav. dj., 326). 1507. godine zabilježene su mede privatnog posjeda *nel Gajo di Cerodol do 40 gognali incirca... a sirocco, terreno del signor Nicolo Similich parte e parte la scola di san Silvestro, da quirina signor Nicolo Similich, da borea scola di san Giacomo, e da traversa le monache di san Nicolo.* (S. Gunjača, nav. dj., 334.)

³⁵ Posebno je interesantno to što ban S(tjepan) poklanja i terene *in Insula* (C. D., I, 75) pa se čini da je riječ o nekom otoku. Kada bi bilo moguće precizno utvrditi o kome je lokalitetu riječ i ubicirati ga na otok, onda bi bilo posve jasno da je hrvatski ban u ulozu carskog protospatariusa raspomagao dalmatinskim terenima jer ni jedan otok nije bio u granicama Hrvatske. Uputno je u tom smislu istaći da je samostan sv. Nikole imao posjede na Dugom otoku a ti se posjedi izričito spominju 1508. godine. (... *da Zaglava a Sman in Loco Glavognino pople sul fondo del monasterio di san Nicolo...*, S. Gunjača, nav. dj., 313.)

se Venecija u tom času pojavljuje na istočnoj obali Jadrana koristeći se dinastičkim borbama među Držislavovim nasljednicima posve opravdava pretpostavku da su oni baštinili od Držislava upravu nad Dalmacijom, samo je nisu uspjeli sačuvati. Konačno, zar nije brak između Hicele Orseolo i Držislavova potomka sklopljen upravo zato da bi Venecija stekla legitimitet vlasti u Dalmaciji?

Darovnica za Diklo i fundacijska isprava sv. Nikole u Zadru zajedno s podacima iz KPD pomažu nam da utvrdimo raspored i organizaciju zadarskog *agera* na njegovoj NW strani *ab urbe condita*. Zapadno od *cardo maximus* proteže se *ager centuriatus* u širini od svega tri centurije, iako su to pokazala ranija istraživanja. No *ager* se proteže još u širinu od 4. centurije, od kojih posljednje 3 predstavljaju *ager publicus* sa *limesom* kolonije na NW. Ostaje jedino da se odredi sadržaj prostoru u širini od jedne centurije između četvrtog i petog *carda*, dakle onog opredmećenog u *cesti Borik — Bokanjac* i onog što je činio SE granicu samostanskog posjeda. To je dakle tampon koji dijeli *ager centuriatus* od *agera publicusa* pa su to vjerojatno tereni ostavljeni *in soluto*, gdje su bile šume i pašnjaci zadarskih posjednika.

Činjenica je da smo strukturu sadržajne podjele *agera* kolonije utvrdili samo na NW strani grada. Ne bi trebalo pre nagliti pa pretpostaviti da je i na suprotnoj strani *agera*, iza onog *centuriatusa* bila jednaka sadržajna i kvantitativna struktura ostalih njegovih dijelova. Ipak valja upozoriti da se upravo hrvatskim vladarima pripisuje darivanje terena u *Bibinju* i *Babin dubu* opet u korist zadarskih samostana.³⁶ Stoga bi svakako bilo važno utvr-

³⁶ Riječ je o lokalitetu koji se u izvorima spominje kao *Tochinia*. Tek je V. Novak, *Zadarski kartular Sv. Marije*, Zagreb 1959, 232, konačno riješio problem ubikacije srednjovjekovnog toponima *Točinja* smjestivši ga u *Bibinje*. Interesantno je da ni on ne zna da je toponim i danas na terenu sačuvan. P. Skok, nav. dj., 42, pretpostavlja da *Bibinje*, prema najstarijim zapisanim oblicima *Bibanum* i *Biban*, dolazi od gentilicija *Vibius*, dakle *predium Vibianum*, što prihvaća i M. Suić, »Nekoliko primjera toponomastičke stratifikacije u sjevernoj Dalmaciji«, *Simpozium Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slavena*, Posebna izdanja Akademije nauka BiH, knj. XII, Sarajevo 1969, 149. Oba autora uspostavljaju semantičku vezu između *Tochinie* i *Tustice*. M. Suić vidi vezu između *Tochinie* i *Tuktjače* kao glaviziranog oblika, a sve bi se imalo oslanjati na korijen *tust-tlst*. Na ovome nam mjestu nije namjera raspravljati o odnosima toponima *Tustica* i *Tuktjača*, no valja upozoriti da su oni daleko od *Bibinja* u kome su redovnice sv. Marije imale svoje posjede i gdje je sačuvan toponim *Točke*, koji je svakako hidronim, za što ne treba spominjati brojne primjere iz domaće toponomastike. Čudno je da V. Novaka, koji je bio na dobru putu, M. Suić ne citira već se bez rezerve priklanja Skokovu prijedlogu, kako o pitanju *Tochinie* tako i *Bibinja*. Ipak hidronim *Točke* u *Bibinju* kao i njegove brojne paralele *Točak*, *Točilo*, *Točinjak* i sl. upozoravaju i na semantičku podlogu toponimu *Bibinje*, od latinskog *bibo*, *bibere* — piti. Položaj na kome su se nalazili samostanski posjedi

ditl o kakvim je terenima i tu riječ i nije li i po koji na toj strani grada darovni posjed dio nekadašnjeg *agera publicus* kolonije. Uopće bi trebalo s novog aspekta provjeriti i analizirati sve ostale *darovnice hrvatskih vladara* za terene u blizini dalmatinskih gradova, pa tako i onu toliko spornu *Trpimirovu*, bez obzira na to jesu li nam one u sačuvanoj formi falsifikati ili pak nisu.

Raspravljajući pravno-povijesne aspekte što ih indiciraju rezultati analize svetokrševanskog posjeda u *Diklu* ne možemo zaočujući niti pitanja koja se svode na stupanj autentičnosti same *darovnice za Diklo*. Ne upuštajući se uopće u diplomatsko ustrojstvo tog značajnog dokumenta, dakle same *darovnice*, a i *hirografa opata Petra* u kome je sačuvana kao dokazni materijal, želja mi je da upozorim samo na jedan detalj koji baca nešto više svjetla na odnose ovih dvaju, međusobno veoma ovisnih sadržaja.

Već ranije istaknuso činjenicu da opat Petar u definiranju SE međe samostanskih posjeda spominje kao međaš malen brestić, što pomalo začuđuje s obzirom da je to jedina a neugledna točka na pravcu dugom oko 1500 m. Očito on veoma brižljivo bilježi činjenično stanje na terenu u vrijeme sastavljanja *hirografa*, da bi ostavio što vjernije i preciznije svjedočanstvo za budućnost. Ugrađujući pak kao dokazni materijal *Krešimirovu potvrdu darovnice za Diklo* sastavljač *Petrova hirografa* ne pokušava uskladiti činjenično stanje s podacima navedenim u njoj, jer tamo za isti *terminus* stoji da je to jednostavno *hrast*. Mi smo ranije istakli da je riječ o istom toposu, no prividni je nesklad u sadržaju mogao izazivati zabune u slučaju da je opatov *hirograf* trebao služiti kao dokazni materijal u kakvom sporu. Stoga zaključujemo, da sastavljač opatova *hirografa*, ma tko on bio, nije mogao biti krivotvoritelj *darovnice za Diklo* jer bi u tom slučaju dva različita dokumenta na ovome mjestu bila bolje usklađena. To znači da je u vrijeme sastavljanja opatova *hirografa* samostan već bio u posjedu *Krešimirove potvrde darovnice za Diklo!* Da li je *darovnica* sastavljena kao falsifikat pa podmetnuta Petru *Krešimiru* na potvrdu ili je pak u samostanu zaista postojao original iz vremena *Mihajla Krešimira*, teško je, naravno, suditi. Mogla je čak i sama potvrda biti sastavljena kao falsifikat, što je manje vjerojatno, no u svakom slučaju sastavljač opatova *hirografa* bio je u posjedu toga, bilo originalnog, bilo falsificiranog dokumenta, i sam ga je očito držao autentičnim! Konačno, ako su i na-

u *Bibinju* obiluju vodom pa je pored toponima *Točke* sačuvan i onaj *Dobra Voda*. *Bibinje* je prema tome mjesto na kome se pije, *bibere aquam*, i nastao kao rezultat stanja na terenu bogatom vodom, a srednjovjekovni oblik *Točinja* je samo njegova slavenska semantička paralela. Time otpadaju i sva domišljanja oko nekog *Vibijevo*g *predijuma* kao referenta romanskom toponimu.

stali kao falsifikati, analiza činjeničnog stanja sadržanog u ovim dokumentima uvjerava nas da je riječ o veoma preciznim podacima koji opisuju samostanski posjed. U svakom slučaju najvažniji je zaključak da je samostan već prije sastavljanja opatova hirografa raspolagao nekim ispravama na kojima je temeljio pravo uživanja navedenog posjeda. Stoga je posve neprihvatljiva tvrdnja da su falsifikati nastali na način, da je samostan raspolagao odličnim katalogom hrvatskih vladara, iz kojeg je onda bilo moguće ugrađivati precizne genealoške podatke u raznorazne krivotvorene sastavke.³⁷ Ne branići nipošto po svaku cijenu autentičnost isprava iz samostana sv. Krševana, čini mi se ipak da njihov nastanak, čak ako i jesu iz 12. st., nije zamisliv bez tekstualnih podloga iz ranijeg razdoblja, što bi u našem slučaju bila potvrda darovnice za Diklo ili pak nekakva slična isprava. Upozoravam da je do sličnih rezultata došla i V. Cestarić usporedbom ličnih imena u najstarijim svetokrševanskim ispravama, osobito one priora Andrije iz 918. g. prema onim kasnijim iz 11. i osobito 12. st.³⁸ Stoga je zaključak o odličnom katalogu hrvatskih vladara, uz čiju bi se pomoć sastavljali falsifikati previše jednostran i neuvjerljiv. U tom bi slučaju naime valjalo zaključivati, da je samostanski arhiv raspolagao isto tako i jednim dobrim popisom zadarskog pučanstva, i to ne samo patricijata, pošto se u dokumentima spominju i servi i ancile, pa da su onda u samostanskom skriptoriju u 12. i 13. st. izfabricirane krivotvorine s ugrađenim imenima iz takova popisa koji čuva uspomenu na stanovnike Zadra još iz 10. st.

Notae toponomasticae

Kada je samostan u drugoj pol. 10 st. stekao terene u Diklu, u darovnici bijaše istaknuto da su se ti tereni pružali *in vallis Rabiosa*. Ovo *vallis* je očito naziv za isti geomorfološki pojam koji je hrvatski nazvan *draga*. Toponim *Draga sancti Grisogoni* nastao je bez sumnje na temelju vlasničkog odnosa, dok ono *Rabiosa* ostaje za sada nejasno. Pridjev *rabiosus* znači bijesan ili ljutit, pa je, čini se u semantičkoj koliziji sa pitomom dolinom položenom među brežuljcima kakvom se pokazuje svetokrševanska *Draga*. Geomorfološka situacija *vallis* ili *draga*, ponavlja se međutim i tako često u izvorima spominjanog posjeda samostana sv. Krševana u *Cerodolu*. Ovdje je pak u novoj varijanti *dol*. To znači da se toponomastičkim terminima *vallis*, *draga* i *dol* identificira uvijek

³⁷ N. Klaić, *Povijest...*, 317.

³⁸ V. Jakić-Cestarić, »Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 19, 1972, 162.

jedan te isti referent, što na svojstven način dokazuje i citat ... *in Cerodolo in Draga sancti Grisogoni*, s tim što se pridjev ovoga puta vezuje uz florealnu osobitost terena. Nije se teško dosjetiti da se pridjev *cerov* odnosi na onaj *quercus darovnice* za *Diklo*, jer cer je vrsta hrasta (*Quercus illex*). To znači da likovi toponima *vallis Rabiosa*, *Draga sancti Grisogoni*, *vallis sancti Grisogoni* i *Cerovdol* identificiraju uvijek jedan te isti referent u istoj ili različitim vremenskim epohama, zapravo onaj pitomi dolac u kome su redovnici sv. Krševana od druge pol. 10. st. uživali veliki posjed uz granicu zadarskog kotara. Pretpostavljam stoga da bi nam naziv *Cerovdol* mogao pomoći da riješimo značenje naziva *vallis Rabiosa* na način da je pridjev **rabiosus* zamijenjen za »neprozirni« **roborosus*, izveden od *robur*, *robus*=hrast. U tom bi slučaju toponim *Cerovdol* bio direktan kalk na *vallis Rabiosa*, u najmanjem slučaju naziv izosemantičke vrijednosti. U neposrednoj zadarskoj okolici u ranom srednjem vijeku posve je prirodno pretpostaviti slavenski kalk na romanski toponim.

Ipak su u različitim vremenima navedeni nazivi identificirali različite prostore. *Vallis Rabiosa*, koji se rano ugasio, u početku se odnosio sigurno samo na dolac u kome su bili vinogradi ali je s vremenom očito pokrivaio cjeloviti samostanski, pa valjda i njemu prethodeći posjed. Jednaku sudbinu prati i njegov kalk *Cerovdol* koji pokriva širi prostor, dok se pitomi dolac počinje nazivati *Draga sancti Grisogoni*, odnosno *Vallis sancti Grisogoni*, kako slijedi iz citata ... *in Cerodolo in Draga sancti Grisogoni*. Taj prostor (dolac) danas pokrivaju dva toponima — *Brajde* NW polovicu i *Dražice* SE polovicu. *Dražice* su očito derivacija toponima *Draga sancti Grisogoni*, a *Brajde* svjedoče da je riječ o terenima pod vinovom lozom, kako je to uostalom bilo i kroz čitav srednji vijek.

Budući da se *Vallis Rabiosa* nalazila u *Diklu*, kako svjedoči opat Petar, a *Draga sancti Grisogoni* u *Cerovdolu*, kako svjedoči navedeni citat, čini se da su *Diklo* i *Cerovdol* suplementarni nazivi u različitim vremenskim epohama. Upravo ta njihova prostorna podudarnost, koja se temelji i na činjenici da se samostanski posjedi u *Diklu* ne spominju u razvijenom srednjem vijeku već samo oni u *Cerovdolu*, primorava nas da se pozabavimo i etimologijom naziva *Diklo*.

P. Skok smatra da je riječ o predindoevropskom toponimu s likom *Duculum*, ne mogavši odgonetnuti njegovo značenje.³⁹ Naši prethodni primjeri, *ad Lemes*, *vallis Rabiosa*, *Draga sancti Grisogoni* i *Cerovdol*, uvjeravaju nas da su svi nastali kao neposredan

³⁹ P. Skok, »Postanak hrvatskog Zadra«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1, Zagreb 1954, 41,

odraz stanja na terenu, kako oni romanski tako i slavenski. Pretpostaviti je da je i naziv *Diklo* nastao kao rezultat nekog konkretnog stanja na navedenom prostoru.

U najranijim zapisima 10. i 11. st. zabilježen je kao *Hyculus* i *Uculo* bez početnog »d« koji nalazimo već 1195. u liku *Diculi*.⁴⁰ Početno »d« ispušteno je u ranim dokumentima jer je od latina bilo shvaćeno kao prijedlog, što ističe i P. Skok, navodeći već poznate primjere iz zadarskih srednjovjekovnih dokumenata, primjerice *in Brauzio*, *in loco Bravizi* za *Obrovac*.⁴¹ U našem je slučaju in *yculus* hiperkorekcija za *ad yculus*, a jednako i in *Uculo* za *ad Uculo*. Početno je »d« s razlogom ispušteno kada je *ad* zaminjenjen drugim prijedlogom pa ono nije početni konsonant nepoznatog toponima već ostatak prijedloga uz imenicu sa zabilježenim likovima *Yculus*, *Uculo*. Sjetimo se da smo ranije istakli da *Cerovdol* pokriva isti pojam kao i toponim *ad Yculus*, *ad Uculo* pa ćemo naći i imenicu koja je stajala uz prijedlog *ad*. To je *illex*, latinski »cer« (*quercus illex*). Prijedlog *ad* uz oblik *ilicus*, *ilico* (prema sačuvanim varijantama *Yculus Uculo*) daje nakon metateze lk za kl **dikulus* i **duculo* te sinkopom *diklus*, što konačno rezultira toponimom *Diklo*.⁴² Na taj se način eto i najvažniji toponim na NW granici zadarskog kotara uklopio u morfološko-florealne osobitosti terena na kome je rođen. Činjenica da se toponim *Diklo* veže etimološki i semantički za onaj isti *hrast* koji je uvjetovao i nastanak toponima *Cerovdol* podupire našu pretpostavku da i toponimu *vallis Rabiosa* valja vidjeti porijeklo u istome *hrastu* koji i danas raste na nekadašnjoj međi svetokrševanskog posjeda, pogotovo iz razloga što se pokazuje izrazito aktivnim toponomastičkim referentom.⁴³ Pretpostavljam da nas nakon ove analize ne može više čuditi činjenica što je u *darovnici* za *Diklo* promoviran u međaša tako velikog posjeda. Njegova uloga prostornog orijentira u ovom dijelu zadarskog *agera* bila je izrazita, čemu su zabilježeni ili sačuvani toponimi važniji argument no povjerenje što mu ga ukazahu hrvatski vladari i samostanski pisari u *darovnici* za *Diklo*. Nakon ovih analiza postaje bjelodano da je ovaj veliki

⁴⁰ C. D., II, 274.

⁴¹ P. Skok, nav. dj., 41.

⁴² Ovo nije jedini slučaj kod nas da se tvori toponim od imenice *illex*. Uporedi *Porto Alego* na Dugom otoku prema analizi Ž. Muljačića, »Iz otočne toponomastike«, *Čakavska rič*, 2, Split 1971, 19.

⁴³ Za sada mi je poznat još samo jedan primjer na Jadranu gdje se toponim tvori na osnovi imenice »*robur*«, i to na Pašmanu. To je *Roretum* zabilježen 1070—8, koji prema P. Skoku, nav. dj., 43, nastaje od latinskog *roboretum*. Važno je istaći ipak da se u toponimiji često susreću nazivi nastali na osnovi referenta »*Robur-hrast*«, osobito u Francuskoj. *Robur*, *La Ravoir*, *Reuves*, *Rauret*, *Rouet*, *Rauvray*, *Tourouvre* vidi kod E. Vial, *Les nomes de villes et de villages*, Paris 1983, 120.

hrast postradao do vremena sastavljanja hirografa opata Petra, no isto tako i čvršće naše uvjerenje u tvrdnju da se *ulmus pussila* iz istoga teksta odnosi upravo na izdanak njegova postojana kornjena. Ponavljam to dakako zato što ranije istaknuh da je potvrda Petra Krešimira darovnice za Diklo dokument koji je samostan posjedovao u vrijeme sastavljanja hirografa.

Među spominjanim toponimima prvi se ugasio *vallis Rabiosa* hrvatskim kalkom *Cerovdol*. Ad Lemes koga bilježimo u 13. st. teško da je preživio 15. kada se Zadar protegao do Petračana. Ukinućem samostana, ako ne i ranije, gasi se i naziv *Draga sv. Krševana*, koja je bila prostorno uvijek vezana za vinograde u dolcu, iz čega rezultira i današnje toponomastičko stanje tog dijela *Dikla* u nazivima *Brajde* i *Dražice*. Sačuvani su ipak, rekli bismo, najznačajniji, *Diklo* i *Cerovdol*, zajedno sa svojim referentom kojega izgubljena uloga međaša od sada specifira isključivo na kulturološki kuriozitet.

P R I L O G

Katastarski plan sela Dikla i susjednih sela Kožina i Bokanjca Vel. 55 x 45 cm. + legende. HAZd, Mape Grimani 134.

Adi s: Agosto 1775, Zara

Dissegno formato da me Infraso to Publico Perito sopra luoco in Ordine à Venerata Commissione de d: 9 Giugno pros: pass: dell'illmo; Eccmo : Sig. GIACOMO GRADENIGO, Proueditor General in Dalmazia et Albania, rilasciato sopra l'Instance del'Capitano, e Commun di Diclo, con l'altre Ville Conterminanti di Cosino, e Boccagnazo per mottiuo de Gaj e Pascoli, come nel presente con Lettere d'Alfabetto viene dichiarat.

Dichiarazione delle Lettere e Termini

- A. Sasso uiuo denominato Vir Vcos, primo termine della Possession Arratiua, Boschiua, e Pascoliuua del R. E. M. M. di S^a Grisogono.
- B. Secondo termine, della Possession Sudetta, oue esiste un Collonetta fissa in terra, alta piedi uno, e mezzo qual separa le due Ville di Cosino, e Diclo.
- C. Terzo termine, cioe 'un Collonetta speriata in due, qual separa come sopra le due Ville
- D. Quarto termine, cioe Sasso detto Mramor, sopra la Strada di Cosino, che guida da Nona à Zara e separa il Contado di Zara dal Territorio di Nona.
- E. Chiesa diroccata, detta S.^a Tomaso
- F. Grebbani a'canto il Lago di Boccagnazo
- G. Altri grebbani pur vicini al Lago sudetto.
- H. Collinetta di Terra puoco elleuata dal'Piano
- I. Sasso uiuo, ma mobile in figura Cilindrica posto sopra terra, non ardisce pero'alcuno tramutarle la sua situazione, mentre giace nell'estremita d'una piccola Valetta detta Draga
- K. Vestiggie d'Antica fabrica denominata Buttina Zidina quinto termine della Possession de R. R. Monaci sudetti.
- L. Punto ideale sopra la Strada, che guida da Nona, à Zara.

- M. Estremita sirocale della Possession sud. ^{ta}, oue in presente interscecano, le due Strade.
- N. Masiera, e Settima Metta della Possession Sud. ^{ta}
- Q. Valetta al Lido del Mare, dirrimpetto a'Ponta Michia
- P. Termine della Possession sudetta.
- Q. Spazio tinto Verde chiaro Gajo di Cosino nel qual pretendono introdarsi il Commun di Diclo
- R. Spazio Verde carico Pascoliuo, e Boschiuo delli R. R. Monaci di S.ⁿ Grisogno, possesso dalli Villici di Diclo.
- S. Spazio Verde carico Pascolo Bocshiuo liberi possessori la Villici di Diclo
- T. Spazio tinta Ombra, Pascolo della Villa Boccagnazo pretendono impossessarsi li Sud.^{ti} Villici di Diclo
- V. Spazio tinto Rosso fu Gajo di Diclo, ora assegnato dalli R. R. Monaci sudetti alli Villici di S.^a Euffemia per ridurlo à Coltura Giuseppe Grandis Pub.^{co} Perito.

Nikola Jakšić: VALLIS SCTI GRISOGONI

Summary

The matter for discussion is the defining of the large property donated by the king in the 10th century to the monastery of St. Grisogone in the vilage of Diklo. The cadastral plan of Diklo in the 18th century (CPD) shows us that the matter concerns a donation whose midial fit into a centuriation of Zadar's ager. This means that this property was an integral part of Jader at the time of the foundation of the colony. This fact gives a new light on the boundaries of the colony in ancient times and in the early Middle Ages. The author explains the area of the monastery's property as ager publicus of the colony and the fact that this property was given as a gift by the Croatian monarch, has to be interpreted as the Croatian monarch's becomming the heir of the Bizantine state properties. This was possible only from the time when the Croatian monarch was given the title of czar's eparli and patrician. This leads us to the time of the second half of the 10th century, to the rule of Mihail Krešimir or Stjepan Držislav. The western border of the monastery property according to CPD, is congruent with the eastern border of the commune of Nin which was noted in the privileges of Duke Andrija in the 13th century. This was the old limit of the colony of Jader.

In the Middle Ages the monastery property in Diklo was called Draga (Valis) Saint Grisogone in Cerodolo. The author discusses the toponyms Cerodol, Diklo and Vallis Rabiosa which are all different terms for the same area. He establishes that their origin should be looked for in a big oak mentioned in the 10th century as the medium of the monastery property. This semantic reference in Slavic or Roman forms of Cer, illex and rubur has left deep traces in the toponimy of the western part of the city of Zadar and the oak is growing even today in that same place.